

УДК 159.92

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ УЯВЛЕНЬ ПРО ГІДНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Швець О.М., аспірант
кафедри практичної психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена експлікації культурно-історичного розроблення проблеми людської гідності з метою перспективного становлення цілісної психологічної теорії гідності особистості. Людську гідність ґрунтують на безумовній цінності людини згідно з її природою. Гідність розуміється в потенційній здатності сходження до досконалості, що передбачає перманентний розвиток особистості.

Ключові слова: людина, особистість, гідність, почуття власної гідності, повага, моральність, свобода, відповідальність, розвиток особистості.

Статья посвящена экспликации культурно-исторической разработки проблемы человеческого достоинства с целью перспективного становления целостной психологической теории достоинства личности. Человеческое достоинство основано на безусловной ценности человека согласно его природе. Достоинство понимается в потенциальной способности восхождения к совершенству, предполагающей перманентное развитие личности.

Ключевые слова: человек, личность, достоинство, чувство собственного достоинства, уважение, нравственность, свобода, ответственность, развитие личности.

Shvets O.M. CULTURAL AND HISTORICAL ORIGINS OF SCIENTIFIC IDEAS ABOUT PERSONAL DIGNITY

The article aims to explicate cultural and historical development of the human dignity problem to work out a holistic psychological theory of the personal dignity. Human dignity is assumed to be the unconditional natural value of the person. Dignity is interpreted in terms of the potential ability to ascend to perfection, that implies permanent personal development.

Key words: person, personality, dignity, self-esteem, respect, morality, freedom, responsibility, personality development.

Постановка проблеми. Соціальні зрушення та потрясіння в суспільстві, деградація етичних цінностей та руйнація традицій вплинули на рівень моральності суспільства. Духовне зубожіння за умов пануючого технократизму і меркантилізму, культу маніпулятивних технологій із метою ствердження людей один над одним загострює актуальність проблеми збереження унікальної цінності людини за будь-яких умов і обставин життя. У сучасному світі уявлення про зміст та показники цінності кожної людини зазнають значних трансформацій за умов інтенсивного розвитку біотехнологій, генної інженерії, нейрофармакології, що ставлять людину на межу утвердження реальної невідповідності її нерівності її природних потенцій із динамічними умовами й вимогами життя: універсальний природній цінності людини загрожує тенденція на створення генетичного супер-класу з «надлюдськими» можливостями і вагомістю. Історичні прецеденти мали місце в ідеології нацизму як заперечення універсальної людської гідності на противагу обраних, полягали в культивуванні рабової і евгенічної політики на засадах віри у власну перевагу. Тому проблема гідності

людини загострює на собі увагу не лише релігійно-філософських і етико-соціальних досліджень, але і суспільно-політичних, що орієнтує на вироблення та утвердження життєздатної концепції гідності людини.

Психологічна наука предметом свого дослідження має людину у всій цілісності її психічного життя, в повноті її активної взаємодії зі світом, тому з необхідністю базує своє знання на феноменах людського існування. До найбільш загальних закономірностей, які є предметом розгляду психології людини, належить і почуття власної гідності. Відсутність спеціальних психологічних досліджень, присвячених цьому предмету, поряд із необхідністю достовірного психологічного знання в цій галузі у зв'язку з її зростаючою значимістю для сучасного етапу розвитку суспільства визначила актуальність наукового дослідження.

Проблематика, пов'язана з вивченням гідності, до останнього часу не викремлена як самостійна, вона розорошена в спробах навчання й виховання чеснот особистості, в виховних трактатах і повчаннях, спорадично проявляється в загальному філософському дискурсі. Ця проблема не стала предметом спеціальної психоло-

гічно-наукової рефлексії, а звернення до неї носить переважно «контекстний характер». Слід відзначити поширеність юридичних та політологічних розвідок у проблемному полі честі і гідності людини, переважно в контексті експлікації конституційних підстав даного параметра людського існування, однак у них лише фіксується правова база без подальшого осмислення, інтерпретації та належного наукового аналізу рефлексії (С. Петров, О. Гусев, А. Хованський, О. Понятовський, М. Добрієв та ін.).

Дослідження специфічної природи феномену гідності особистості на сьогодні виявляють недостатність, гостро відчувається відсутність теоретичних узагальнюючих напрацювань у руслі антропологічних знань. Тому цілісне розуміння суті і природи гідності, її культурно-історичних підстав і антропологічного статусу постає як запит і потреба не лише національної, але і всієї світової культури та сучасної психологічної науки.

Дослідження проблеми гідності людини традиційно залишалося прерогативою етико-філософського напряму супільніх наук. Саме поняття гідності як наукова категорія зустрічалося тільки в енциклопедичних словниках за вказаними спеціалізаціями. Розвиток людинознавства не може дозволити подібного нехтування повноцінним розглядом проблеми, яка перекликається зі всіма сферами життєдіяльності людини, визначає систему її взаємозв'язків зі світом, іншими людьми і самою собою. Основні акценти в дослідженні проблеми «гідності» орієнтують на пошук відповідей на питання про природу людини, її дійсної цінності, осмислення нею свого призначення і способи (засоби) його реалізації, а також про міру і критерії власної ваги і цінності. Знання природи гідності як психічного явища, розуміння його внутрішніх психологічних механізмів дії в психологічному просторі реалізації й поширення на зовнішні явища й процеси дозволить не тільки збагатити психологію знанням про новий (раніше спеціально не досліджувався в її рамках) феномен, а й внести істотний внесок у практику людинознавства на основі інтеграції надбань суміжних із психологією галузей.

Лише з того моменту, коли академічна психологія визнала необхідність та доцільність вивчення таких традиційно гуманітарних тем, як «довіра» (Т. Скрипкіна), «сенс» (Д. Леонтьєв), «життєтворчість» (Л. Сохань, О. Ямницький), – тобто увійшла до області феноменології природного життя, гідність набуває статусу самостійного предмета психологічного дослідження. Попри част-

кове відображення проблеми гідності особистості в дослідженнях самосвідомості (І. Чеснокова, В. Столін), самоповаги, самооцінки і Я-концепції (Т. Шибутані, В. Куніцина), характерологічних особливостей (О. Якимович), регуляції (саморегуляції) моральної поведінки особистості (С. Рубінштейн, В. Чудновський, Б. Братусь та ін.), належної фундаментальної розробки означена тема не набула. Однак систематизація розробок феномену в рамках філософії, філології, етики, юриспруденції, педагогіки, соціології дозволяє припущення стосовно психологічної його специфіки, можливої структури і феноменології особистісних особливостей.

Постановка завдання. Метою статті є науковий аналіз культурно-історичного розвитку уявлень стосовно сутності гідності особистості задля становлення цілісної психологічної теорії гідності особистості.

Виклад основного матеріалу статті. Вихідними зasadами для історичного розвитку уявлень про гідність людини є релігійно-філософська спадщина, і її аналіз визначає підґрунтя розвитку сучасної психологічної концепції гідності особистості.

У культурно-історичному аспекті людську гідність початково розглядають переважно як привілей особистості, що належить до панівних класів. Гідність залежала від ступеню утвердження панування однієї людини над іншими людьми, оскільки суспільна значущість і моральна самосвідомість особистості визначалася багатством, походженням, становищем. Поступово загострювалася необхідність узгоджувати норми і бажання, спонукання і заборони, способи досягнення цілей, тобто регулятори дій. Інакше кажучи, людина все більш залучається в ситуацію морального вибору, де вже важко обходитися без самоорієнтованих регуляторів життєдіяльності. У ролі останніх виступили світоглядні уявлення про засади морального життя.

Головними соціальними умовами гідності людини античності стали свобода і власність. Гідність розуміють як здатність служіння громадянина своїй Батьківщині. Тоді ж вперше з'явилося поняття «військової честі». Честь в Античності і Середньовіччі є привілеєм обраних, який, однак, оплачується високою ціною: в ієрархії цінностей людини честь стояла вище за життя. В епоху феодалізму поняття гідності поєднане із поняттям військової (лицарської) честі, носить яскраво виражений становий характер. Приписи лицарської честі поширюються тільки на стосунки із представниками своєї спільноти. Лицарська гідність визначається благородством походження і

особистими чеснотами: мужністю, красою, фізичною силою, багатством, щедрістю, вірністю слову і, нарешті, презирством до праці.

В епоху Відродження вперше в етиці гідність як моральна цінність пов'язується, насамперед, із творчим, активним началом як істинно людською якістю. Людина – сама творець своєї власної форми. Від її волі і бажання залежить, чи буде вона вищим створінням, що перевершує всі інші, або ж виродиться в нице створіння [5]. Людина орієнтується не на Бога, не на своє походження, а виключно на саму себе, на свою гідність. Джованні Піко делла Мірандоло визначає складові частини гідності: пишність розуму, світло любові, твердість судді і водночас підкреслює значення освіти, значимість роботи над собою в реалізації можливості людського вибору.

Новий час знаменував антропологічний переворот у суспільній свідомості. Індивідуальність досягає свого найвищого творчого розквіту. Епоха Відродження культивувала «самість» людини, прийнявши принцип, згідно з яким самість окремої людини значить нескінченно багато не тому, що вона частинка, наприклад, Абсолюту, а сама собою, через її людську принадлежність.

Уявлення про гідність людини, які стали орієнтирами аксіологічних параметрів європейської культури, визначив християнський світогляд. Згідно з його позиціями закладене підґрунтя визнання безумовної, онтологічної гідності людини – цінності, яка не потребує будь-яких пояснення, доведення, доказів чи оправдань. У системі релігійних цінностей гідність вважається найвищий атрибутом, яким «нагороджуються» Церквою божі обранці. Гідність тлумачать як відновлення в людині початкового образу Божого і подальше сходження до теозису, оскільки досконалість створеної людини полягає в потенційній здатності до такого сходження.

Гідність по-християнськи – це не просто робити добро, це значить здатність і можливість до самопожертви й самовідречення – «втратити душу свою», спроможність відмовитися від усякої мирської прихильності. Гідність християнина інверсійна тій гідності, якою прагне бути наділеним звичайний представник цього світу, втягнутий в інформаційний потік гедоністичної, афірмативної культури. Інверсійними є всі цінності секулярного світу і релігійної сфери, зумовлені протилежними пріоритетами «граду земного» і «граду Божого». Подання про власну гідність ґрунтуються на визнанні наявності онтологічно гідного в людині, зокрема здатності долучення до гідного

і можливості уподібнення йому. Таку парадигму гідності задає Христос словами «будьте досконалі, як досконалій Отець ваш Небесний» (Мф 5:48) [2]. Гідність християнина розуміється в смиренні, акумульованому в лаконічному «Нехай буде воля Твоя» (Мф 26:42) [2]; почуття власної негідності є відправна і всяка подальша точка на шляху здобуття гідності.

Слід відзначити, що еквівалентом поняття «гідність» виступає в християнстві поняття «святість», що характеризує людину, яка за допомогою Божественної благодаті і своїх земних справ досягла обожнення. Вченням про внутрішню свободу, самостійність і саморозвиток та віру у піднесення людини, спрямованої до самовдосконалення через розвиток більш високих форм існування, визначається зміст і потенціал гідності. Гідність є саме тією силою, що спроможна підняти людину, додає її діяльності, всім її прагненням високого благородства.

Характерним для релігійної концепції є визначення джерелом гідності людини надособистого трансцендентного начала – Абсолюту. Саме належність до Абсолюту і єдність із ним визначають гідність кожної людини. Причетність людини до буття проявляється насамперед у призначенні. Християнська традиція вимагає: «Будьте досконалі, як досконалій Отець ваш Небесний» (Матв. 5.48) [2]. Саме явище Христа, його земний шлях, насамперед найважливіші події – народження і смерть, явили світу переоцінку світорозуміння і традиційних античних уявлень про гідність людини, в першу чергу римських, як про силу, владу, могутність, знатність і багатство. Син Божий втілився не в царя, могутнього владику, а в мандрівного проповідника, який за колишніми земними людськими мірками був принижений поводженням із ним можновладців. Він омивав ноги своїм учням зі словами «не соромно Вам служити будь-кому, навіть тим, хто нижче вас». Однак Євангеліє не проповідує слабкості, бо гідність християнина в тому, щоб взяти і нести свій хрест, тобто всі життєві труднощі, нужди й страждання, випробування долі, що вимагає прояву всіх духовних сил людини.

Вищий прояв людської гідності виявляється в самопожертві в ім'я любові до Бога і до близького. У релігійній концепції гідність людини, її духовне призначення вбачається в поєднанні із Богом, яке означає подолання людиною власної природи і втілення її в природу божественну (обожнення). В онтології православ'я синергійний характер зв'язку людини і Бога закрі-

плений догматом. У православ'ї людина не самодостатня: її духовна сила повинна зміцнюватися божественною енергією, яка виступає як благодать стосовно людини. Але для з'єднання із благодаттю людина здійснює власну духовну роботу, що вимагає напруження всіх її сил. У моральному зусиллі на шляху до обожнення і складається гідність людини відповідно до засад православної традиції. Випромінювання благодаті назовні і сприйняття її людиною є подія двостороння: одкровенню Божому відповідає вільний процес в душі людини, саме в цьому й полягає сенс богословського терміну «синергія», що означає сприяння, співучасть. Релігійна синергія передбачає в людині духовну автономію, але не в тому сенсі, щоб сама людина вважала себе «законом» поза Богом, але розумінні здатності духовного права і вищого покликання. Автономна релігійність передбачає не вимушене, а добровільне устремлення душі до Абсолюту. Однак у рамках ортодоксальної авторитарної традиції за людиною не визнається спроможності без Божої допомоги пізнати сенс добра і блага. Підкорення авторитету, визнання його безмежної влади дозволяє захистити себе від помилок, а значить, гарантує кожному життя, гідне його місцю у відносинах із паттерном. Релігійна теорія гідності людини вбачається в поєднанні з Богом, яке означає подолання людиною власної природи і втілення її в природу божественну.

Заслуговує на психологічний аналіз біоетика – наука про пошану до людського життя від зачаття аж до природної смерті, яка ґрутована на розгляді людини як особистості, наділеної своїми правами та обов'язками. Біоетика, як духовно-моральний напрям розвитку біології, сама собою спрямована до Бога. Автори концепції переконані у відповідальності кожного за своє життя, а з ролі батьківської – за дітей, котрих визнають подарованими Господом. Тому кожне життя вже з лона матері є священим і недоторканним. Тому, на думку творців біоетики, коли б люди пам'ятали про Бога і визнавали Його святі закони і права на людське життя, то не надували б свою вільною волею чинити зло і не зневажали б закони біоетики.

Християнські засади прав людини особливий наголос ставлять на пошану гідності людини, що створена за образом і подобою Божою, здатна пізнавати, любити Свого Творця і служити Йому через пізнання інших людей, любов до них і служіння їм. Підставою гідності людини, що носить непересічний образ Божий, є відкритість

до спілкування з Богом і зі своїми близкими та готовність до самотрансценденції.

У біоетиці етимологію поняття гідність визначають через інтеграцію змістів складових частин: «год» – господь і «ность», – носити і засвідчує вміст найбільш досконалого і цінного у людині, із статусом найвищого, божественного. Гідність людини висуває перед іншими вимогу, щоб її визнавали і поважали. Вона є джерелом усіх моральних принципів. Гідність людини – це трансцендентна характеристика людей. Гідність є нормою, за якою оцінюється відповідність усіх форм поведінки людини. Гідність людини полягає в тому, що вона, як творіння, має потенційні здібності пізнавати й любити свого Творця, поставлена володарем над усіма земними творіннями, щоб ними керувати і користуватися благами. Людина має визнавати, шанувати і прославляти Бога у своєму тілі – це вимога гідності [4, с. 45].

Загальною Декларацією прав людини проголошено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти один щодо іншого в дусі братерства.

Гідність людини породжує в людській спільноті вимогу, щоб зберігалися права людини.

1. Фізичні права (інструментальні: право на забезпечення у випадку хвороби, непрацездатності, старості та безробіття; соціальні: право на їжу, одяг, житло, відпочинок, охорону здоров'я; особисті: право на життя й фізичну недоторканність).

2. Політичні права (право на юридичний захист участі людини в політичному житті; право на участь у політичному житті; право на самовизначення).

3. Право на пересування (право на внутрішню і зовнішню міграцію; право на громадянство і місце проживання; право на свободу пересування).

4. Право на об'єднання (право на утворення товариства та організації; право на збори й об'єднання; право на соціальні взаємозв'язки).

5. Економічні права (право на працю; право на відповідні умови праці та справедливу платню; право організовувати спілки і право на власність).

6. Сімейні й сексуальні права (право вибирати сімейний стан; право створити сім'ю чи бути неодруженим, право мати дітей; право на економічні, соціальні, культурні й моральні умови, що необхідні для людського життя).

7. Релігійні права (право на релігійну свободу; право на приватне й публічне

сповідування своїх релігійних переконань; право мати релігійні переконання).

8. Комунікативні права (право на спілкування; право бути поінформованим правдиво; право на свободу самовираження, освіти й культурного життя) [3, с. 205]

За радянських часів в якості основного критерію гідності розглядався рівень морального і суспільного розвитку особистості, однак уявлення про гідність визначений яскраво вираженим класовим характером: «Гідність пролетаря пов'язана з усвідомленням сили і гідності свого класу, з почуттям класової солідарності» [6, с. 59–60]. Okрім цього, гідна людина зобов'язана бути носієм конкретної ідеології: «Основу гідності особистості при соціалізмі становить виконання громадського обов'язку, активна і свідома участь у будівництві комунізму, єдність особистих і суспільних інтересів» [6, с. 59–60]. Гідність радянської людини органічно переплітала її трудову, групову та індивідуальну цінності. Особливо велике значення визнавалося за трудовою й професійною гідністю. Окрім підкреслювався вільний творчий характер праці радянської людини на відміну від людини «заходу». Незаперечним є переконання, що вільна і творча праця на благо суспільства створює кожну окрему людину, розвиває її гідність. На жаль, в ідеології радянського періоду більшість означених цінностей залишалися декларативними.

Етап пострадянського суспільства, а почасти й сучасний нам історичний етап, передбачає перегляд більшості ціннісних та ідеологічних орієнтирів, актуальних для людини, її розвитку. Альтернативною є програма переорієнтації ставлення до особистості з позиції гідності як загальнолюдської безумовної цінності – «перехід від культури корисності до культури гідності». Згідно із О. Асмоловим [1] усі культури можна умовно розташувати між двох полюсів – корисності і гідності. На думку автора, культура, орієнтована на корисність, відзначається постійним прагненням до рівноваги, до самозбереження, загостреною стурбованістю проблемою виживання, а не життя. Єдиною її метою, що може вуалюватися певним гуманним ідеалом, є відтворення самої себе без будь-яких змін. У ній завжди урізується час, що природно відводиться на дитинство, старість не визнається цінністю, а освіту терплять остільки, оскільки «доводиться витрачати час на дресуру, підготовку людини до виконання корисних службових функцій». Принципово іншою є культура, яка орієнтована на відносини гідності. «У такій культурі – підкреслює дослідник, – визначальною і пріоритетною цінні-

стю є особистість людини, незалежно від того, чи можна щось отримати від цієї особистості для здійснення діяльності, отримання вигоди. У культурі гідності діти, старі люди і люди з відхиленнями в розвитку священні. Вони перебувають під охороною громадського милосердя. І саме культура гідності найбільше готова до подолання соціальних катаклізмів, виходу з криз у драматичному процесі людської історії [1, с. 589].

Сучасна людина має будувати свої відносини із оточуючими на основі таких параметрів, як гідність, самостійність, незалежність, відчуття власної значущості та можливості самореалізації. Прийняття особистої відповідальності, розвиток індивідуальності та повага до потреб та прав іншої людини могли б послужити передумовами формування культури гідності.

Висновки. Отже, людська гідність є відображенням безумовної цінності людини на основі її приналежності до людського роду. Різні історичні та культурні епохи, через систему суспільних відносин, місце і роль людини в цьому світі, вводили різні критерії її гідності. Хід історичного розвитку дозволяє простежити динаміку зміни цих критеріїв. Громадянське суспільство розглядає гідність як сукупність невідчужуваних цивільних прав, що гарантують визнання самоцінності людини. В якості критеріїв гідності на різних історичних етапах застосовувалися такі об'єктивні параметри, як: фізичні якості індивіда, суспільне становище людини, рівень її матеріально-го добробуту, суспільно-корисна праця, сукупність її громадянських прав і свобод. Не менша значимість надавалась суб'єктивним параметрам: рівню моральності людини, її свободі і незалежності (у тому числі незалежності суджень), мірі її особистісної відповідальності, розвиненості вольового компонента, а також здатності до самовизначення та самореалізації. Ставлення до людини як до носія гідності передбачає повагу до неї, визнання її прав, а також високу вимогливість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. Непройденный путь: от культуры полезности – к культуре достоинства / А.Г. Асмолов // Культурно-историческая психология и конструирование миров. М: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : «МОДЭК», 1996. – С. 587–600.
2. Біблія. – М. : Российское Біблейское общество, 1997. – 1337 с.
3. Огірко О. Релігійні права людини / О. Огірко // Матеріали III Міжнарод. конф. «Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії». – Вінниця : ВФ МАУП, 2002. – С. 201–207.

4. Огірко О.В. Християнська етика. Навчальний посібник / О.В. Огірко. – Львів : ЛІ МАУП, 2003. – 174 с.
5. Пико делла Мирандола Джованни. Речь о достоинстве человека / Джованни Пико делла Мирандола // Антология мировой философии: Возрождение. – Мн.; М.: [б. и.], 2001. – 928 с.
6. Психологія. Словарь / Ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М. : Політизда, 1990. – 494 с.
7. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
8. Шибутани Т. Я-концепция и чувство собственного достоинства / Т. Шибутани // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара : «БАХРА-М», 2000. – С. 220–232.

УДК 159.923.2

ПСИХОЛОГІЧНІ СТУДІЇ РОЗВИТКУ ДОВІРИ ДО СЕБЕ В КОНТЕКСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Шевченко С.В., старший викладач
кафедри психології та особистісного розвитку
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження процесу зародження, процеса наступного розвитку та становлення феномену «довіра до себе» в контексті ідентифікаційного позиціонування майбутнього психолога. Розглянуто значення феномену «розвиток довіри до себе» в контексті становлення професійної ідентичності.

Ключові слова: довіра до себе, особистісна ідентичність, ідентифікація, професійна ідентичність.

В статье проанализированы научные подходы к исследованию процесса зарождения, процесса последующего развития и становления феномена «доверие к себе» в контексте идентификационного позиционирования будущего психолога. Рассмотрено значение понятия «развитие доверия к себе» в контексте становления профессиональной идентичности.

Ключевые слова: доверие к себе, личностная идентичность, идентификация, профессиональная идентичность.

Shevchenko S.V. PSYCHOLOGICAL STUDIES OF TRUST GENESIS IN THE CONTEXT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' IDENTIFICATION POSITIONING

The article analyzes the scientific approaches to the study of the processes of conception, development and emergence of the phenomenon of self-trust in the context of the identification positioning of future psychologists. The author also discusses the significance of the concept of trust genesis in the context of professional identity formation.

Key words: self-trust, personal identity, identification, professional identity.

Постановка проблеми. Багатоступеневість і багатоплановість розвитку довіри до себе в майбутнього психолога в аспекті його об'єктивного і суб'єктивного змісту відзначають багато авторів (І.В. Антоненко, Н.О. Єрмакова, В.П. Зінченко, Є.П. Ільїн, Т.С. Пухарєва та ін.). Довіру в онтогенетичному розвитку особистості розглядали О.В. Голуб, С.Г. Достовалов, Н.О. Єрмакова, Е.П. Крищенко, В.Е. Пахальян та ін. Об'єднуючим різні підходи до дослідження трастгенезу є положення про етапний характер даного процесу. Величезний матеріал, накопичений під час вивчення проблеми періодизації, показує, що трастгенез особистості відбувається протягом усього життя і не обмежується будь-яким одним періодом.

Початком розвитку довіри Е. Еріксон вважав перший рік життя людини, коли форму-

ється базова довіра на основі взаємин із матір'ю або іншою особою, яка піклується про маля. Це перша фаза епігенезу, перша криза ідентичності, в основі якої – вибір між довірою та недовірою до світу. Довіру дослідник розглядає крізь призму довіри до себе самого та почуття незмінної пристильності до себе інших людей. Почуття глибокої довіри до себе, до людей, до світу є наріжним каменем здорової особистості. Вчений зазначає, що почуття базової довіри є фундаментальною передумовою психічного життя особистості [17].

Введення в науковий тезаурус терміну «ідентичність» традиційно пов'язують з іменами Д. Локка і Д. Юма. Використання в психології поняття «ідентичність» традиційно пов'язують з іменем Е. Ерікsona, котрий ввів поняття «особистісна ідентичність», або «психосоціальна тотожність